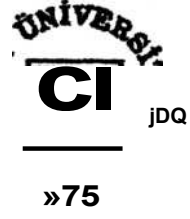

ISSN: 1012-0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL İLİBİLİMLER
DERGİSİ

Journal of Social Science

Cilt/Vohjme: 10

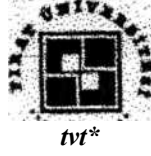
Sayı/İssue: 1

Elazığ - 2000

<p>EDİTÖR: Enstitü Müdürü Doç.Dr.İbrahim YILMAZÇELİK</p> <p>EDİTÖR YARDIMCISI: YrdDoc.Dr. Ahmet AKSİN</p> <p>BU SAYIYI YAYINA HAZIRLAYANLAR: Ars. Gör Özcan TATAR Hüseyin DONMUŞ</p> <p>Ahmet KILIC Fazilet CESUR ZülfıyeTATLIAĞAC</p> <p>Haberleşme Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 23119-ELAZIĞ</p> <p>Tlf: 0-424-212 27 09 Fax : 0-424-233 21 80</p> <p>Baskı: Fırat Üniversitesi Basımevi Elazığ - 2000</p>	<p style="text-align: center;">BİLİM KURULU</p> <p>Prof.Dr.Şükrü Halük AKALIN</p> <p>Prof.Dr. AU AKTAN Prof.Dr.YahyaAKYÜZ Prof. Dr. H.Yunus APAYDIN Prof.Dr. Zeki ARIKAN Prof. Dr. Battal ARVASI Prof. Dr. Mahmut ATAY Prof.Dr.İbrahim ATALAY Prof.Dr. Mehmet BAYRAKDAR Prof.Dr.Orhan BİLGİN Prof.Dr. Necat BİRİNCİ Prof.Dr.Vehbi ÇELİK Prof.Dr.Hayati DOĞANAY Prof.Dr.Cengiz ERTEM Prof.Dr. Ali İhsan GENÇER Prof.Dr. Şerafeddin GÖLCÜK Prof.Dr.Nevzat GÖZAYDIN Prof.Dr.^H GÜLER Prof.Dr. Ünver GÜNAY Prof.Dr. S.Selçuk GÜNAY Prof.Dr.M. Yıldız HOŞGÖREN Prof.Dr.Tuğrul İNAL Prof.Dr.Mustafa İSEN Prof.Dr.Günay KARAAĞAC Prof.Dr. Haşim KARPUZ Prof.Dr.Hamdi KARA Prof.Dr. Aytül KASAPOĞLU Prof.Dr.İlhan KAYAN Prof.Dr.Mustafa KILIÇ Prof.Dr.Mustafa KILIÇLI Prof.Dr. Münir KOŞTAŞ Prof.Dr.Günay KUT Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK Prof.Dr.Mİne MENĞİ Prof.Dr. Erdoğan MERÇİL Prof.Dr. Halil NARMAN Prof.Dr.Emine GÜRSOY-NASKALİ Prof.Dr.Ahmet NİŞANCI Prof.Dr.Olcay ÖNERTOY Prof.Dr. Rifat ÖNSOY Prof.Dr.Ali ÖZÇAĞUR Prof.Dr. İsmail ÖZÇELİK Prof.Dr.Kemal ÖZMEN Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK Prof.Dr.İsmail PARLATIR Prof.Dr.Saim SAKAOĞLU Prof.Dr.Ümit SERGÜN Prof.Dr.Cezmi SEVGİ Prof.Dr. Veli SEVİN Prof.Dr.Veyssel SÖNMEZ</p> <p>Prof.Dr.Cemalettin ŞAHİN</p> <p>Prof.Dr. M.Taner TARHAN Prof.Dr.Saadettin TONBUL Prof.Dr.Metin TUNCEL Prof.Dr. Ahmet UĞUR Prof.Dr.Tahir ÜZGÖR Prof.Dr.İsmail ÜNVER Prof.Dr.Necmi YAŞAR Prof.Dr.Ishak YAZICI Prof.Dr.Kâzım YETİŞ Prof.Dr. Recep YILDIRIM Prof.Dr. Abdulkadir YUVALI Prof.Dr.Hamza ZÜLFİKAR Prof.Dr.Yunus Vehbi YAVUZ Prof.Dr.Ali YARDIM Doç.Dr.Tahsin AKTAŞ Doç.Dr.Ali Berat ALPTEKİN Doç.Dr. Feda Şamil ARIK Doç.Dr. Muhammet Beşir AŞAN Doç.Dr. Abduthalık BAKIR Doç.Dr Ahmet BURAN Doç.Dr. Mehmet ÇELİK Doç.Dr.İsmail ÇETİŞLİ Doç.Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU Doç.Dr.Cem DİLCİN Doç.Dr. Saadettin GÖMEÇ Doç.Dr.İsmail GÖRKEM Doç.Dr.İbrahim İLKKAN Doç.Dr.Yalçın KARABULUT Doç.Dr.İbrahim KAVAZ Doç.Dr.Hasan KAVRUK Doç.Dr.ZeW KAYMAZ Doç.Dr.Orhan KILIÇ Doç.Dr. Abdullah KORKMAZ Doç.Dr. Ramazan KORKMAZ Doç.Dr.Nadim MAÇİT Doç.Dr.M. Öcal OĞUZ Doç.Dr.Lütfiye OKTAR Doç.Dr.Zafer ÖNLER Doç.Dr.Nâzım H. POLAT Doç.Dr.Musa Yaşar SAĞLAM Doç.Dr. Sebahatön SAMUR Doç.Dr.H. Mehmet SOYSALDI Doç.Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU Doç.Dr. Serap YILMAZ Doç.Dr. İbrahim YILMAZÇELİK</p> <p>Yrd.Doç.Dr.Faöh TEPEBAŞILİ Yrd.Doç.Dr.Perihan YALÇIN</p>
--	---

İÇİNDEKİLER

AYGÜN, Mehmet , Erzähltechmk Und Sprache im Roman"Berlin Alexanderplatz" Döblins.....	1
BAHARÇİÇEK, Abdulkadir , Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu.....	11
ÇELİK, Mehmet , İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin Ük Örnekleri	29
ÇELİK, Mehmet , Süryani Kaynaklarına Göre İmparator Marcian'ın İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması (1 Ağustos 455).....	51
DOGANAY, Rahmi , Milli Mücadele'de Türk-İngiliz Esir Değişimi.....	69
İLHAN, Nadir , Eşref Bin Muhammed ve Hazâ'inu's-Sa'âdât'ın İmla ve Ses Bilgisi Özellikleri.....	79
KORKMAZ, Ramazan , Keçecizade İzzet Molla (Hayatı-Sanatı-Edebî Kişiliği)	93
ÖZMEN, Fatma , Klinik Denetim Öngörülleri Çerçevesinde Denetçi Görüşleri.....	119
SEMERCİ, Nuriye , Japonya Ve Almanya Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış: Öğretmen Eğitimi Açısından Türkiye İle Karşılaştırma	159
SOYSALDI, H. Mehmet , Kur'ân Vahyinin Oluşum Şekli	169
ÜSTÜNER, Ahat , Türkçedeki +-A Pekiştirme Ekinin Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kullanılışı	189
YILDIRIM, Ali , Baki'nin Devriyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli.....	207
YILDIRIM, Ali , 16. Yüzyılda Büyük Bir Devlet Adamı ve Edebiyat Hamisi Defterdar İskender Çelebi.....	217
YILMAZÇELİK, İbrahim , Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)	233
Makalelerin Yazım Esasları	289

EŞREF BİN MUHAMMED VE HAZA'İNU'S-SA'ADÂT'ININ İMLA VE SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ*

Yard.Doç.Dr. Nadir İLHAN

ÖZET

Eşref bin Muhammed'in hayatı ve yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda kesin ve açıklayıcı bilgiler mevcut değildir. Ancak yazarın XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarında yaşadığı söylenebilmektedir. Hazâ'înu's-Sa'âdât, Eşref bin Muhammed'in bilinen tek eseridir. Eser okuyanların kolaylıkla anlayabilmeleri için halkın konuştuğu dille yazılmıştır. Hazâ'înu's-Sa'âdât adlı eser Türklerin yaşadığı bölgede, onların rahatlıkla anlayabilmeleri için; Türk bir hekim tarafından Türkçe kaleme alınmıştır. Eserin kelime hazinesi buna bağlı olarak %66 oranında Türkçedir. Diğer %34'lük bölüm, alınma kelimeler olmakla birlikte Türkçenin sentaksına uygun olarak kullanılan kelimelerdir. Hazâ'înu's-Sa'âdât'ın transkripsiyonlu metninde Türkçe kelimeler için ünlü uzunlukları gösterilmemiş olmakla birlikte, Türkçe kelime köklerinde uzun ünlülü kabul edilen 37 kelime tespit edilmiş ve listelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Eşref bin Muhammed, Hazâ'înu's-Sa'âdât, Eski Anadolu Türkçesi (Eski Türkiye Türkçesi)

WRITING AND PHONETIC FEATURES OF EŞREF BİN MUHAMMED'S HAZA'İNU'S-SA'ADÂT

SUMMARY

There is no certain knowledge on Eşref bin Muhammed's life and his period of time in present literature. However, it has been acknowledged that author was alive between at the ends of XIV or at the beginning of XV. centuries. Hazâ'înu's-Sa'âdât, which is our field of study is the only book written by Eşref bin Muhammed. The book was written with a language used by the common people in order to be understood easily. Hazâ'înu's-Sa'âdât which we studied was written by a doctor in Turkish to be understood easily in an area where Turks lived. Sixty six percent of the words of the book is Turkish. Although thirty four percent of the words had been

Bu çalışma Doç.Dr. Ahmet BURAN'ın danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden özetlenmiştir.

Key words : Eşref bin Muhammed, Hazâ'înu's-Sa'âdât, Old Anatolian Turkish (Old Turkey Turkish)

GİRİŞ

İlim ve medeniyet dili olan Türkçe en eski çağlarından itibaren bir çok bilimsel, kültürel ve edebî eserleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içerisinde bilimsel çalışmaların bir halkasını oluşturan eserler tıp metinleridir. Tıp metinleri Uygurlar döneminden itibaren¹ Türk dilinin her devrinde ve sahasında tercüme veya telif metinler şeklinde ortaya konulmuştur.

Anadolu sahasında yazılmış ilk tıp kitapları Eski Anadolu Türkçesi döneminden kalmadır. Türkçe tercüme veya telif olarak meydana getirilen ilk tıp eserleri, bu dönemin diğer ürünleri gibi Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinin hükümdarlarının buyruğuyla yazılmış ve bunlara sunulmuştur. Beylikler döneminde beyler Türkçeye özel önem vermişler, Türkçe eserlerin yazılmasını teşvik edici fermanlar yayımlamışlardır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin birçok önemli eseri Aydınöglü Beyliği hükümdarları adına² yazılmıştır.

Anadolu sahasında yazılan tıpla ilgili ilk eserler Müfredat-ı ibn-i Baytar tercümesi (İst. Üniv. kit. yaz. T. 1204), İshak bin Murad'ın H.792 (M. 1389) senesinde yazdığı Edviye-i Müfrede (Havassu'l Edviye) ve Edviye-i Müfrede ile aynı dönemde yazıldığı söylenen bir eser de Bursa Ulu Camii Kütüphanesinde 2 numara ile kayıtlı Kâmil-üs-Smâa tercümesi'dir.³

Kaynaklarda⁴ yukarıda isimleri verilen eserlerden başka Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçe yazılan diğer bazı tıp eserleri içerisinde aşağıdaki tıp kitapları gösterilmektedir:

-
- ¹. Semih TEZCAN, "En Eski Türk Dili ve Yazını" **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe**, TTK., Ankara 1978, s.271-323.
 - ². Zafer ÖNLER, Celalüddin **Hızır (Hacı Paşa) Mfintehab-ı Şifa I**, Giriş-Metin Ankara 1990, s.1
 - ³. Adnan ADIVAR, **Osmanlı Türklerinde İlim.**, 4. baskı, İstanbul 1982, s.20, Dr. Osman Şevki ULUDAĞ, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi**, KB. yay., Ankara 1991
 - ⁴. İlter UZEL, **Cerrabiyetü'l Hâniyye I-IL** TDK. yay., Ankara 1992, Adnan ADIVAR, a.g.c, İstanbul 1982, Zafer ÖNLER, a.g.c, Ankara 1990,

İshak bin Murad'ın (H.792-M1387) Edviye-i Müfrede'si, Hacı Paşa'nın (Öl. 1417) Teshil ve Müntehâb-ı Şifâ'sı, Ahmedî'nin Tervihü'l-Ervâh'ı, Ali Çelebi bin Şerifin Yâdigâr-ı İbn-i Şerifi, Mümin bin Mukbil'in Miftâhu'n-Nur Hazâinu's-Sürûr ve Zâbire-i Muradiyye'si, Ahmed-i Dâî'nin Tıbb-ı Nebevi tercümesi, Eşref bin Muhammed'in Hazâinu's-Sa'âdât'ı, Sabuncuoğlu'nun Cerrahatü'l Haniyye (H.870-M.1465) ile Mücerreb-nâme (H.873-M. 1467).

Doğrudan Hazâ'inu's-Sa'âdât ile ilgili olmak üzere şimdiye kadar yapılan tek yayın Dr. N. Bedi ŞEHSUVAROĞLU (1915-1977)'nin Hazâ'inu's-Sa'âdât çevirisidir.⁵ Bunun dışında Zafer ÖNLER, iki makalesinde⁶ eserin tıp ve botanik terimlerini diğer bazı tıp yazmalarında geçen terimlerle birlikte yayımlamıştır.

Eser ile ilgili yapılan bu çalışmalarda, tıp tarihi ile ilgili bazı yayınlarda ve çeşitli kaynaklarda geniş kapsamlı bir bilgiye rastlanılmamakla beraber "Hazâ'inu's-Sa'âdât'ın **Türk dili açısından değerli bir eser**"⁷ olduğundan bahsedilmiş olmasıdır. Türk dili açısından böyle değerli bir eserin her yönüyle incelenmesi ve kelime hazinesinin tam ve doğru olarak tespit edilmesi gerekliydi.

ŞEHSUVAROĞLU'nun çevirisi bazı okuma farklılıkları ve yanlışlıklar olmakla birlikte eserin faksimilesinin de çeviri ile birlikte yayımlanmasından dolayı Türk dili ve kültürü açısından takdir edilmesi gereken bir çaba ve çalışmadır.

Çalışmamızda, Türk dili açısından değerli bir eser olarak gösterilen Hazâinu's-Sa'adât bütün yönleriyle değerlendirilip, Bedii Şehsuvaroğlu'nun okuyuşundaki yanlışlıklar da gidererek eseri mümkün olduğunca sağlam bir şekilde ilim alemine sunmayı hedefledik. Bunun sonucu olarak da Şehsuvaroğlu'nun okuyuşundaki farklılık ve yanlışlıklar üç başlık altında gösterdik. 0&z.: & 5-Uf

-
- ⁵ N. Bedi ŞEHSUVAROĞLU, **Eşref bin Muhammed Hazâinu's-Sa'adat**, TTK. yay., Ankara 1961.
- ⁶ Zafer ÖNLER, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri, **TDAY-B. 1985**, TTK. Basım Evi Ankara 1989, s. 87-130.
- Zafer ÖNLER, XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri, **Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları** Volume 14-1990, Harvard University 1990, s.357-392.
- ⁷ TDK., **Tarama Sözlüğü C. I-Vffl.**, Ankara 1964-1967., N. Bedi ŞEHSUVAROĞLU, **a.g.c**, TTK., Ankara 1961,
- ⁸ Nadir İLHAN, **Eşref bin Muhammed Hazâ'inu's-Sa'adat (İnceleme-Metin-Dizin)**, Elazığ 1998, XV+707 s. (Yayımlanmamış doktora tezi)

1. Şehsuvaroğlu'nun transkripsiyon yapmamış olması ve Türkiye Türkçesinin imlâ ve fonetiğine uygun bir okuyuş tercih etmesinden kaynaklanan farklı kelimeler için 45 örneğe yer verdik.

2. Çeviride doğru okunmuş ancak yanlış anlamlandırılmış kelimelerin sayısı da 6'dır.

3. Yanlış okunan kelimeler, yaklaşık **150** kelime yanlış okunmuştur. Biz bu kelimelerin doğru okunuş şekilleriyle, yazılışlarını da gösterdik.

Ayrıca ŞEHSUVAROĞLU'nun çevirisinde yer alan 'TLugatçe' metnin kelime hazinesini yansıtmaya açısından yetersiz, yanlış okuma ve anlamlandırmalar dolayısıyla da pek kullanışlı değildir.

EŞREF BİN MUHAMMED (./././.)

Eşref bin Muhammed'in hayatı ve yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda kesin ve açıklayıcı bilgiler mevcut değildir. Hazâ'inu's-Sa'âdât'ın eldeki tek nüshasında eserin tamamlanması ile ilgili verilen tarihten hareketle yazarın XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarında yaşadığı söylenebilmektedir.

N. Bedi ŞEHSUVAROĞLU'nun Hazâ'inu's-Sa'âdât ile ilgili çevirisinin takrizinde Prof. Dr. Süheyl ÜNVER, Hazâ'inu's-Sa'âdât ve müellifi Eşref bin Muhammed hakkında ana kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlanmadığını bildirmiştir.⁹ Süheyl UNVER, takrizinin devamında Hammer Tarihi ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki yazma Şairler Tezkiresi'ni de tarattığını ve kendi fişlerinde de Eşref bin Muhammed ile ilgili her hangi bir bilgiye rastlanmadığını belirtmiştir.

Biz de bu ana kaynak kabul edilen eserlerden Osmanlı Müellifleri¹⁰, Osmanlı Türklerinde Üim¹¹, Hammer Tarihi¹² ile Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi¹³, Pertsch Katologu¹⁴, Müsbet Himde Müslüman Alimler¹⁵, Türk Edebiyatı Tarihi¹⁶,

⁹ N. Bedi ŞEHSUVAROĞLU, **a-g.c.**, TTK. yay., Ankara 1961, s.V.

¹⁰ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı **Müellifleri**, (Hazırlayan: İsmail ÖZEN), İstanbul 1975.

¹¹ Adnan ADIVAR, a.g.e., İstanbul 1982.

¹² Baron J. V. Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, I-Vm. C, İstanbul 1989-1992.

¹³ Dr. Osman Şevki ULUDAĞ, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi**, KB. yay., Ankara 1991

¹⁴ Wilhelm Pertsch, **Verzeichniss Der Türkischen Handschriften Der Koniglichen Bibliothek** Berlin 1889.

¹⁵ Mahmut KARAKAŞ, Müsbet **İlimde Müslüman Âlimler**, KB. yay., Ankara 1991

¹⁶ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3.başım, İstanbul 1981.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi¹⁷ gibi eserleri taradık. Taradığımız kaynaklardan Müsbet Dimde Müslüman Alimler ile Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi adlı eserler dışındaki kitaplarda yazar ve eseri hakkında hiç bir bilgiye rastlayamadık.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi adb, eserde verilen bilgiler¹⁸ fazla teferruatlı değildir. 'Tıp kitabı (Eşref b. Muhammed), müellifin bir tıp alimi olduğu ve eserin XIV. asrın sonları veya XV. asrın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Toplum sağlığını konu edinen eserin tek nüshası TS.Y. 557de kayıttır..."

Müsbet İlimde Müslüman Alimler'de verilen bilgiler¹⁹ de, yazarın doktor olduğu, onbeşinci yüzyılda yaşamış olduğu ve Hazâ'inu's-Sa'âdât'ı yazdığı şeklindedir. N. B. ŞEHSUVAROĞLU da Hazâ'inu's-Sa'âdât ile ilgili yayımında eserin müellifi ile ilgili her hangi bir bilgi vermemiştir.

Eşref bin Muhammed'in adı, çalışmamıza konu olan yazmanın 2a numaralı sayfasında şöyle geçmektedir : "Bundan sonra erbâb-ı 'akla şöyle 'arz oluna, ben za'îf kim Eşref bin Muhammedin uşbu kitabı Türk dilince cem' eyledüm. Hakdan tevfiik dileyüb uşbu kadar beyaza getüri bildüm.."

Bu da bize göstermektedir ki eser tercüme olmayıp bizzat alim ve tabib bir şahıs olan Eşref bin Muhammed tarafından XIV. yüzyıl veya XV. yüzyılın başlarında Anadolu sahasında telif edilmiştir. Eserin dü özelliklerinden ve kelime hazinesinden anlaşıldığı kadarıyla müellif Türkçeyi iyi bilen alim bir doktordur. Eserini sanatlı bir söyleyiş gayesi taşımadan sade ve sağlam bir Türkçe ile aktarmayı gaye edinmiştir. Sanatlı söyleyişle, şiir ve kafiyeli söz söyleme gayretine düşmenin insanı gaflete düşüreceği ve asıl maksattan uzaklaştıracağı düşüncesinde olan yazar eserinin eğitim kitabı olduğunu bu sebeple sanata ve şiire yönelmediğini eserinde dile getirmiştir.

Kendisi de Türk olan ve Türkçe konuşulan bir bölgede bulunan Eşref bin Muhammed halka kendi diliyle söylenecek sözlerin daha etkili olacağı düşüncesiyle eserini Türkçe kaleme almıştır. Bu da eserin 2a. 16-17. satırlarında belirtilmiştir.

Zira bu vilâyetde söylenen sırf Türkîdür. ft n.,.IL <j-Ul buyrulmuşdur. Halka kendü dilince söz kim ma'nidâr ola.

¹⁷. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler / İsimler / Eserler / Terimler**, Dergah Yayınları, İstanbul 1981, 1-8 C.

¹⁸. a.g.e-, İstanbul 1981, C.4, s. 186.

¹⁹. Mahmut KARAKAŞ, **a.g.c.**, Ankara 1991, s. 467.

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı kadarıyla yazar Anadolu Selçuklularının yıkılıp parçalanmasından sonra oluşan XDI. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarına kadar devam eden Beylikler Devri Türkçesi²⁰'nin Türkçeyi bütünü ile ve bilinçli olarak bir yazı dili haline getirme hedefi doğrultusunda eserini halkın diliyle yazmıştır. Eşref bin Muhammed'in bilinen tek eseri **Hazâ'înu'-Sa'âdât'tır**. Bu eser dışında kaynaklarda her hangi bir eserine rastlanamamıştır.

HAZÂ'ÎNU' S-SA'ÂDÂT

1460 (H. 864) yılında tamamlanan ve "Saadet Hazinesi" anlamına gelen Hazâ'înu'-Sa'âdât adlı yazmanın bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmet kütüphanesinde Hazine 557 numara ile kayıtlıdır. Eser ilk kez N. Bedi ŞEHİSUVAROĞLU'nun dikkatini çekmiş ve ŞEHİSUVAROĞLU tarafından çevirisi yapılarak faksimilesi ile birlikte ilim alemine sunulmuştur.

Eşref bin Muhammed'in okuyanların kolaylıkla anlayabilmelerini sağlamak için dönemin Türkçesi ile kaleme alınmış hekimlik üzerine bir eserdir. Bilinen bu tek nüshası Hicri 864 yılında Zilkade ayının üçünde Çarşamba günü Ali bin ine Hacı tarafından istinsah edilmiştir. Eserin müellif nüshası bulunamadığı gibi hakkında kaynaklarda da her hangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Harekesiz nesih ile yazılan eser 72 varak olup her sayfasında 17 satır -sadece 11b ve 71a sayfalarında 18 satır- yazı bulunmaktadır. Kitapta yazım sırasında unutulmuş sonradan eklenen bazı der-kenarlar mevcuttur.

Eserin ilk sayfalarında özellikle de 6 ve 7. varakların üst kısmında nemlenme sonucu yazıda bir karışma söz konusudur. Eserin 62 ile 68. varaklarında 16 ve 17. satırlarında bazı bölümleri güve yemesi sonucunda yapraklarda bir delinme oluşmuş ve buna bağlı olarak da bazı kelimeleri okunamaz hale gelmiştir. Eserin ilk ve son sayfalarında, eseri ellerinde bulunduran şahıslar tarafından ilave edilmiş metinler vardır.

Eserin Muhtevası:

İsmi "saadet hazinesini" anlamına gelen ve bir tıp metni olan eser besmele, Allah'a hamd ve peygamberimiz Hz. Muhammed ve onun nesline ve ashabına salât ve selâm ile başlamıştır.

²⁰ . Zeynep KORKMAZ ve diğeri, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara 1992, s. 43.

Eserin yazar kendi ismini verdikten sonra eserin eğitim kitabı olduğunu bildirmiş, eserin niçin Türkçe yazıldığını açıklamıştır.

Âlemin çift olarak yaratıldığını, dünyanın noksanlığından ve bu âlemin diğer âleme muhtaçlığından bahsedil yazar insanın sağlığının ve hastalığının insanın dört nesnesinde (beden, can, akıl, gönül) olduğunu 3b - 4b sayfalarında vermiştir.

Yazar insan sağlığının bağlı olduğu bu dört nesneyi korumak için gerekli ilimleri de 4b.6-15. satırlarda vermiştir. Bu bölümde yazar beden sağlığı için tıp ilminin, can sağlığı için ahlak ilminin, akün sağlığı için siyaset ve tedbir ilminin, gönül sağlığı için de itikat ve fikhin ibadetlerinin gerekliliğine işaret etmiştir.

Eserin isminin **H a z â (y) i n u ' s - S a ' â d â t** konmasının sebebi ile ilgili 4b sayfasında şu bilgilere rastlanmaktadır : Ehl-i tahkik lugatlarında sıhhatle sa'âdet demişlerdir. Ol sebebden ki sıhhatler sebeblerin bu risalede cem' eyledüm. Adım Hazâ(y)inu's-Sa'âdât kodum.

Yukarıdaki cümlelerden de görüldüğü gibi sıhhat ile saadet eş anlamlı tutulmaktadır. Yani insanın saadetinin temel kaynaklarından biri sıhhatli olmasıdır. Yazar da sıhhatli olmanın sebeplerini eserinde topladığını ifade etmiş bu nedenle de eserine "Saadet Hazinesi" anlamına gelen **Hazâ(y)inu's-Sa'âdât** ismini vermiştir.

Eserin 5b sayfasından itibaren insan sağlığının korunmasının ne ile ve nasıl olacağı konusuna geçilmiştir. Önce tıbbın iki bölüme ayrıldığı ve bu bölümleri bildirildikten sonra insanın yaratılışında yer alan unsurlardan (ateş, hava, su, toprak) ve özelliklerinden bahsedilmiştir. 7b sayfasından başlamak üzere de çocuğun anne karnında oluşumu ile annesinin hamilelik sırasında nelere dikkat etmesi gerektiği üzerine bilgiler verilmiştir. 9b - 11b sayfalarında çocuk doğduktan sonra yapılacak işlemler, çocuğun bakımı ile çocuğa verilecek anne sütünün özellikleri üzerinde durulmuştur, 11b - 13a sayfalarında anne sütünü arttıracak ilaçlar ve çocuğun süttten kesimine fayda sağlayacak ilaçlar bildirilmiştir.

13b - 16a sayfalarında çocuklarda görülen bazı hastalıklar ve bunların tedavileri ile ilgili ilaçlar hakkında bilgiler aktarılmıştır. 16b - 19b'de insanın tıfl (çocukluk), yiğitlik (gençlik), kır sakallılık (olgunluk) ve pırlık (ihtiyarlık) dönemleri ile bu dönemlerin özellikleri, bu dönemlerde dikkat edilecek şeyler üzerine bilgiler verilmiştir.

Çocukluktan ömrün sonuna kadar insanın sağlığına sebep olan nesnelere bilmekle sağlığın korunacağını bildiren yazar bu konuda üç kaideden bahsetmektedir. Bununla ilgili bilgileri sekiz bab halinde 20a-46b sayfalarında

F. Ü.SosyalBüimler Dergisi 200010 (1)

açıklamıştır. 47a-65a sayfalarında insanın bedeninde bulunan azaların özellikleri ve korunması ile ilgili bilgiler sıralanmış, bölüm on iki bab halinde düzenlenmiştir.

Yolculuk sırasında sağlığın korunması ile ilgili yapılması gerekli işler de 65b - 69a sayfalarında üç bab halinde bildirilmiştir. Eserin 69b sayfasından itibaren de insan hayatının dönemleri beş bölüm halinde ele alınmış, insanın fiziksel ve ruhsal yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Eserin tamamlanması ile ilgili istinsah kaydı da kitabın 71a sayfasında yazılmıştır.

Eserin Dili:

Hazainu's - Sa'adat'ın dili, Türk dilinin Eski Anadolu Türkçesi denilen döneminin dil özelliklerini yansıtan işlek bir Türkçedir. Eser, H. 864 (M. 1460) yılında istinsah edilmiş olup eserin müellif nüshası bulunmamıştır. Fakat bu nüshanın da kelime hazinesi ve dil özellikleri açısından XIV. yy. veya XV. yy.'m başlarında yazılmış olduğu söylenebilir.

Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Döneminde özellikle Anadolu'da bulunan Türk beylerinin Türkçe'den başka dillere yönelmemeleri ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in 15 Mayıs 1277'de²¹ kendi beyliği içerisinde Türkçeden başka dil kullanılmaması ile ilgili fermanı bu devirde birçok Türkçe eserin tercüme, telif ve istinsah şeklinde yazılmasını sağlamıştır. İşte Hazainu's - Sa'adat da bu dönem ürünlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

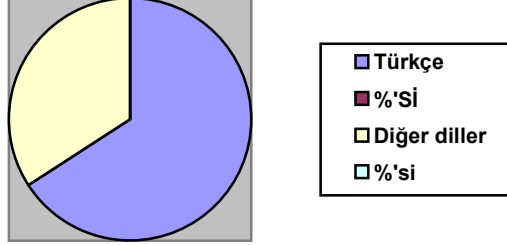
İnsanlarla daha etkili bir iletişim sağlamak, onlara bazı bilgileri aktarıp eğitmek için kullanılacak en iyi araç insanların anlayacakları dildir. Eşref bin Muhammed de f^üJL ^Ui ijJL prensibiyle eserini Türkçe olarak yazmıştır. Çünkü eserde de belirtildiği gibi yazarın yaşadığı bölgede konuşulan dil sadece Türkçedir.

Kelime Hazinesi:

Hazâ'inu's-Sa'âdât'm metin kısmında yer alan toplam kelime sayısı 26215 'dir. Eserin yazıldığı dönemde kullanılan dile uygun olarak, Türkçenin oran itibarıyla yüksek olduğu görülen eserin kelime hazinesinin yüzdelik oranla ifade etmek gerekirse %66 gibi büyük bir kısmını Türkçe ve Türkçe eklerle Türkçeleşmiş kelimeler oluşturmuştur. Türkçe dışında Arapça, Farsça, Yunanca gibi dillerden alınan kelimeler de metnimizde kullanılmış olup bu dillerden alınan kelimelerin toplamının metinde kullanılan kelimelerin bütününe oranı da % 34'dir.

²¹. F. Kadri Timtntaş, "Türkçecilik Cereyanının Tarihi" **Türk Dünyası El Kitabı** C.2, 2. Baskı, Ankara 1992, s.250. r-

Türkçe	%'Sİ	Diğer diller	%'si
17257	%66	8958	%34

Metinde yer alan toplam 26215 kelimenin %66'sını oluşturan Türkçe kelimelerin sayısı 17257'dir. Diğer diller olarak gruplandığımız Arapça, Farsça ve Yunanca kelimelerin toplam sayısı da 8958'dir.

Metinde yer alan 26215 kelimedenden dizine madde başı olarak giren kelime sayısı 2550'dir. Bunun 1312'si Türkçe ve diğer dillerden yapım ekleri eklenerek Türkçeleştirilen kelimelerdir. Arapça kökenli 976, Farsça kökenli 249, Yunanca kökenli 10, kökeni bilinmeyen (*guniş, kimeri, şirugan*) 3 madde başı dizinde yer almıştır.

Eserde kullanılan kelimelerin dizine giren madde başlarının köken itibarıyla dillere göre dağılımı ve yüzdeleri aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir:

Toplam	Türkçe	Arapça	Farsça	Yunanca	Bilinmeyen
2550 %100	1312 %52	976 %38	249 %10	10 %0.2.5	3 %0.01

Metinde yer alan 26215 kelimedenden 20166'i isim 6049'u da fiildir. Fiiller içerisinde eserin istinsah kaydında kullanılan "temmet" fiili Arapça olup bir defa kullanılmıştır. Türkçe fiil sayısı 6048'dir.

fsim	Fiil
20166	6048

İsim olarak tespit edilen 20166 kelimenin 11209'u Türkçe 8957'si de yabancı kökenlidir. Türkçe olarak gösterilen isimler içerisinde Arapça veya Farsça kökenli kelimelere Türkçe isim yapım ekleri getirilerek türetilmiş ve Türkçeleştirilmiş isimler de dahildir.

Toplam	Türkçe	Diğer diller
20166	11209	8957

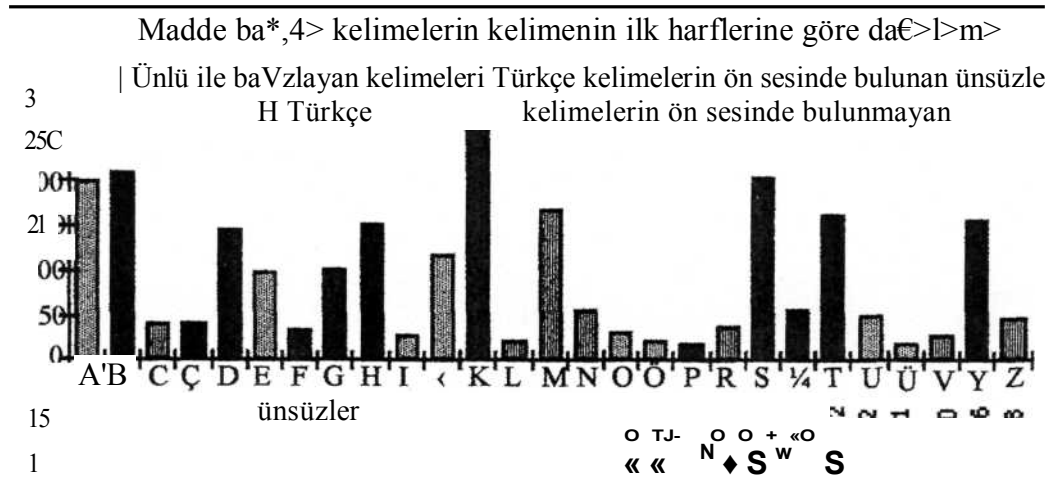
Eserde Türkçe olarak tespit ettiğimiz 17257 kelimenin 11209'u isim, 6048'i de fiildir.

Toplam	tsim	Fiil
17257	11209	6048

Fiil olarak kullanılan 560 madde başından 540'ı Türkçe basit türemiş veya birleşik fiiller olmasına karşılık 20'si de Arapça veya Farsça kelimelere Türkçe kelime ve ekler getirilerek türetilen fiillerdir. Kelime sayısı olarak 6048 fiilin 6009'u Türkçe asıllı, 39'u da diğer dillerden alınan kelimelere Türkçe ek ve kelimeler eklenerek türetilmiş fiillerdir, (*gussalan-*, *hazırlan-*, *hu eyle-*, *'izzetten-*, *kuvvetlen-*, *mıhla-*, *tabiblen-*, *vaki'ol- v.b.*) (Bunlar dışında bir Arapça fiil "temmet" de dizinde yer almıştır.)

Metnimizde yer alan toplam 17257 Türkçe kelime dizine 1312 madde başı olarak girmiştir. Dizine aldığımız 2550 madde başından hareketle şöyle bir sonuca ulaşmaktayız:

Türkçenin genel yapısı ve özelliklerine uygun olarak, Türkçe kelimelerin ön sesinde bulunmayan ünsüzlerle başlayan -alınma kelimeler- madde başı kelime sayısı çok düşük bir oranı oluşturmaktadır. Buna karşılık, Türkçe kelimelerin ön sesinde bulunabilen ünsüzlerle başlayan kelimelerin oranı oldukça fazladır. (Türkçe kelimelerde ön seste bulunmayan harfler: c l m n r v z)

Grafikte Türkçe kelimelerin ön sesinde bulunmayan /m/ ünsüzünün kelime oranı düşük olması gerekirken yüksek görünmektedir. Bu da *İmi* ile başlayan alınma kelimelerin çokluğunu göstermektedir.

İmlâ özellikleri:

Metin harekesiz olarak kaleme alınmıştır. Fakat yer yer bazı kelimeler doğru okumayı sağlamak gayesiyle harekelenmiştir.

Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsında bu dillerin sözlüklerine uygun bir imlâ kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında bazen farklı yazılan kelimelere de metinde rastlanmış, farklı yazımlar metin ve dizine yazmadaki şekilleriyle transkribe edilerek alınmıştır.

Türkçe kelimelerin imlâsında bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar iki farklı yazı geleneğinin²² özelliklerini yansıtmaktadır.

a. Uygur yazı geleneğinin devamı olarak metnimizde görülen şekiller:

1. Ünlülerin yazılması: Uygur yazı geleneğinde ünlüler yazıda gösterilmiştir, kodu lb.15 && göre 3b. 5 oj^
olacak 8a. 14 ^h-^J

2. Kaim sıradan kelimelerde /s/ için sin i ve /x/ için te \ harflerinin kullanılması:

sagrakla 34b. 1 <üslj*^ tavuk 13 a. 6 o ^
salonsun 68 a. 13 ^...-s...

3. Bazı kelimelerde *İd* ve /p/'nin *İd* _ ve *Ibl* / olarak yazılması:
ac26b.5 ε1 açken 33a.14
kablamişdur 50b. 11

b. Atap-Fareyaageteneğmdenkaynaklananti^

1. Ünlülerin yazılmaması : Arapça ve Farsça'nın tesiri ile Türkçe kelimelerin yazımında ünlüler bazen hareke ile gösterilmesine karşılık bazen de hiç bir işaret kullanılmamıştır:

birdür lb.2 jjjj yigirmi dört lb.7
benzi 15a. 1 £*

2. n (damak /n/si) için t kullanılması:

andugımız52a.10 >L&I beniz 35a. 15
derin 5a. 5 4JJ sonra 69a. 1

²². Mecdut Mansuroğlu, "Eski osmanlıca" (çev. Mehmet Akalın) **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara 1988, s.247-276.

F. Ü.Sosyal Bitimler Dergisi 200010 (1)

3. Klasik Osmanlıca'da olduğu gibi, kalın sıradan kelimelerde /s/ için genellikle k kullanılması

asdı 26a.4 ^J^I ısırub 12b.3
ıslanmış 14a. 17

4. ε ve u 'nin kullanılması:

çekzinür 68b.5 ^ijia. çoğalur23b.6
panbugla 15a. 3

5. Eklerin kelime tabanından ayrılmaması:

girmişdür 20a. 8 j^u^ şerbetiyile 56a. 17
fuzulluk70a.5

Türkçe bazı kelimelerin farklı yazımlarına da rastlanmıştır :

kabaklan 2 la. 8 JIIIÎ kapak 57b.4
delü41a.17 J a deli 18b. 12
götüre66b.1 ljsjs: götüre66b.14

Ses Bilgisi (Phonetics)

Ses bilgisi konusunun tezimizde yer aldığı şekliyle uzun uzadıya burada yeniden tekrar edilmesinden ziyade, konuyla ilgili elde edilen bazı özellikler aşağıda dile getirilmiştir.

Metnimiz, ünlü çeşitleri bakımından Türkçenin diğer dönemleri ile bir paralellik göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi ürünlerinde ve metnimizde yer alan ünlüler şunlardır: *İzi, İd, N, l\l, I ol, I öl, IvJ, lül*. Haza'inu's-Sa'adât'ta, Türkçenin klasik 8 ünlüsü kullanılmıştır. Kapalı e (e) sesini gösteren uygun yazılışlar metnimizde yoktur.

Haza'inu's-Sa'adât'ın transkripsiyonlu metninde Türkçe kelimeler için ünlü uzunluktan gösterilmemiş olmakla birlikte, Türkçe kelime köklerinde uzun ünlülü kabul edilen 37 kelime tespit edilmiş ve listelenmiştir.

Uzun Ünlüler

Türkçe kelimelerin yazınımda iki farklı imlâ geleneğinin hakim olması sebebiyle klişe bir imlâ görülmemektedir. Bunun sonucu olarak da kelimerdeki aslî ünlü uzunluklarının tespiti mümkün olamaz. Buna karşılık Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki uzunluklar, yazıda gösterilen ünlü işaretlerinden kolayca

bir standart yoktur. Bazen hareke - harf kullanılmasına karşılık bazen de herhangi bir işaret yoktur.

Alınma kelimelerin yazımında, bazı istisnalar dışında genellikle, kelimenin alındığı dildeki aslına uygun yazımlara dikkat edilmiştir.

Metnimizde iki kelimenin birleşmesi sonucu yeni kelimeler ortaya çıkmıştır. Bu birleşmeler sırasında ses ve hece eksilmeleri görülmektedir. Ayrıca birleşmeler sırasında birleştiği meydana getiren kelimelerden ikincisi baskın duruma geçmektedir. Bunun sonucu olarak da birinci kelimenin ünlüsü düşmekte veya ikinci kelimenin ünlüsüne benzemektedir.

böyle 5b. 12,29a. 13 < bu+eyle
kendözin 26a. 16 < kendi+özi
neyleyeyin 26b.4 < ne+eyle-
niçündür 6a. 3 < ne+içün nitmek
6a. 10, 24b. 13 < ne+it-n'oldu
26a. 17 < ne+ol-şol 51a.9 <
şu+ol şöyle 2a,4, 5b. 1 <
şu+eyle.

Hazâ'inu's-Sa'âdât adlı yazmada kelime başı ve sonunda ünlü düşmesi olayı yoktur. Ancak iç seste vurgusuz orta hece ünlüsü, kelime ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda düşmektedir. Orta hece ünlüsünün vurgusuzluk nedeniyle düşmesi, aynı zamanda hece düşmesine de yol açmaktadır. Ayrıca **içim**, **ile** edatlan ve **iken** zarf fiili kendisinden önceki kelimelere birleştirildiğinde ve **imek** yardımcı fiilnin birleşik çekimlerinde i- sesi düşmektedir.

Metnimizde, dil uyumunun muntazam olduğu söylenebilir. Kelimelerdeki kalınlık incelik uyumu, kelime kök ve gövdeleriyle eklerde tam olarak sağlanabilmiştir. Dudak uyumu ise tutarsızdır. Kelime kök ve gövdelerinden sonra gelerek dudak uyumunu bozan eklerin çokluğu dikkat çekicidir.

Ünsüz değişimleri tonsuzluktan tonlulaşmaya, patlayıcılıktan sızıcılığa doğru gelişmeyi göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerinden olan, tonlulaşma olayının örnekleri Hazâ'inu's-Sa'âdât metninde oldukça çoktur.

Hazâ'inu's-Sa'âdât ile ilgili yukarıda değinilen hususlara ilave olarak, eserin kelime gruplarını ve cümle yapısını içeren "söz dizimi" konusu da ikinci bir makale halinde düzenlenerek ilgililerin istifadelerine sunulacaktır